THIS ARTICLE WAS WRITEN FOR EDUCATIONAL PURPOSES.

DIVADELNÍ, MAŠKARNÍ A ŽONGLÉRSKÉ KOSTÝMY V 13 - 16. STOLETÍ

ing. Martina Hřibová, PhD.

Divadelní kostýmy

Od 13. století se v divadle rozvíjí dva rozdílné žánry – liturgická mysteria a komedie.

Liturgické drama (mystéria, mirákly, pašijové hry, sacra rappresentazione, auto sacramentales) se neodehrávalo v kostele jako v románském období, ale na scéně před hlavními dveřmi nebo na volném prostranství. Nejdůležitější role hráli speciálně vybraní klerici. Muži hráli ženské postavy v oděvech obdobných běžným ženským. Liturgická dramata byla uváděna s drobnými úpravami až do r. 1548 [1].

1

2

Dochoval se záznam Pašijí od Grébana (1420-71) a jeho kostýmy: Otec Bůh byl oděn jako papež nebo biskup. Ježíš měl na sobě dlouhou bílou robu a andělé a serafíni měli oděvy zpěváků na kůru. Prorokové se přioděli do šatů králů. Abel, Kain, Jozef, Lazar a mnoho dalších bylo oblečeno obdobně jako tehdejší obyvatelé města s kápěmi, krátkými doublety nebo v dlouhých volných róbách. Na tendenci používat soudobé oděvy jako divadelní kostýmy se nic nezměnilo až do roku 1548, kdy byl vydán edikt zakazující hrát náboženská mysteria [1].

3

Ke konci 13. stol se začíná objevovat **komické divadlo** v poddání "veselých bratrstev". Někdy hráli satiru, ale častěji smyšlené příběhy plné vtipů, zpěvu a tance. V takových hrách používali herci (již profesionální) soudobé kostýmy. Vyskytovali-li se ve hře andělé, pouze oděv doplnili křídly, a čertům masky a ocasy. K fraškám se

4

5

zařazuje i tzv. sottie (le sot = blázen) provozovaný členy pařížského sdružení Bezstarostné děti (Les Enfants sans Souci), kteří vystupovali v žluto zeleném kostýmu s bláznovskou čepicí a oslíma ušima.

6

7

Až ve hře Basoche měly hlavní postavy krásné barevné kostýmy. Zajímavé je, že jedna z těchto společností adoptovala ženské kostýmy. Blázni a hlupáci nosili tradiční kostýmy s vroubkovanými či zubatými okraji doubletu a nohavicemi se žlutými a zelenými proužky, aby byli snadno rozeznatelní pro publikum. Museli mít rolničky nebo zvonečky na čepici. V 15. stol sbor vévody Burgundského se na svátek bláznů vyšňořil zubatými límci a čepicemi ozdobenými dlouhýma ušima [1]. Šašek z mladoboleslavského antifonáře (konec 15. stol) má rolničky na čepici, nabíraný červený kabátec a je bez nohavic. Také kukla byla od 15. století specifickým znakem šašků. V západních zemích leckdy bývaly kukly ozdobené špičatýma oslíma ušima. Na některých vyobrazeních je vidět šašky s holí v ruce jako palcát. Někdy tato hůl měla na konci škrabošku stejně jako kašpárek (viz. obr 11). [2].

Pokrok v divadelním kostýmu znamenala až obliba svátků a **maškarád** na dvoře francouzských králů Františka I. a Jindřicha II. či anglických panovníků Jindřicha VIII. a Alžběty I. a jejich následovníků. Francesco Primaticco (kolem r. 1540) vytvořil řadu návrhů divadelních kostýmů uložených dnes v muzeu ve Stockholmu (např. obr. 15) [4]. Další návrhy kostýmů např. od Niccola dell Abbate vykazují italské vlivy jak u kostýmů, tak v představeních samotných [1]. Dalším významným umělcem byl Daniel Rabel (1578-1637), který byl odpovědný za vytváření kostýmů pro podívané určené pro francouzský dvůr.
V první pol. 16. stol vznikl mimo jiné i žánr commedia dell arte (či all improviso), kde vystupovaly typické postavy či masky – Pantalone, bohatý kupec z benátek nosil černý plášť, kozí bradku a červenou čepičku; Dottore, učenec, měl černou tógu, bílý krejzl a černý široký klobouk; Zanni měli bílé kostýmy – košile přepásaná řemenem a plandavé kalhoty; Harlekýnův oděv sešívaný kostým byl obrazem záplatovaného oděvu.
V anglickém renesančním nebo alžbětinském divadle (největší rozkvět od pol. 16. do pol. 17.stol) herci vystupovali v bohatých kostýmech. Nákladnými kostýmy a maskami byly význačné např. hry Bena Jonsona (Volpone či Alchymista). Kostýmy, které diváci mohli vidět v Globe Theatre (Londýn) byly zvlášť drahocenné. Ceny kostýmů představovaly významnou investici divadelních společností, jelikož herci představující krále, kardinály a šlechtice na to museli vypadat. Doloženy jsou zmínky o šarlatových pláště se zlatými šňůrkami a knoflíky či z purpurového saténu zdobeného stříbrem, aksamitové doublety v mnoha barvách, či ženské šaty z bílého saténu a zlatohlavu [5]. V r. 1605 Edward Alleyn odhadoval, že jeho podíl v společnosti Admiral's Men měl hodnotu £100, přičemž Alleyn byl jedním z 9 podílníků [6]. Když se společnost dostala do finančních potíží, herci kostýmy mohli dát do zástavy [7]. Kostýmy byly též předmětem posledních vůlí herců [8]. Některé z kostýmů byly naopak darem od bohatých mecenášů divadla. Kostýmy nemusely zobrazovat stejné éru, do které byla situována divadelní hra. Herci většinou nosili soudobé oděvy. Kromě vysoké ceny byl dalším důvodem velký spěch při tvorbě nových představení. Docházelo tak k zajímavým momentům, kdy např. ve hře Julius Caesar bylo možno vidět kombinaci římské tógy, která byla snadná na výrobu, s alžbětinskými oděvy.

V českých zemích se lide rádi maškařili, ale stejně jako v západní Evropě ani oni nepoužívali oděvy z dávných dob nebo šaty cizích národů. Převlékali se za zvěř - olepili se chlupy, peřím, slámou, hoblinami nebo si oblečení obrátili na rub. Z roku 1493 pochází první zmínka o škrabošce v českých zemích [2].

Ovšem škrabošky za francouzského krále Karla VI. (1368 -1422) byly zelené či červené s dlouhými nosy. Maškary měly na sobě nalepené chlupy a chovaly se velmi drze k dámám, což bylo považováno za vtipné.

8A

8B

Pokud chtěl člověk jít za lidskou postavu, tak nejčastěji změnil střih – na místo kalhot těsných z 15. stol si oblékl velmi široké nebo oblečení obrátil [3]. Tomáš Štítný i Jan Hus si stěžují, že i báby otočily své blány (zavití, závoj) naruby. Tento zvyk zůstal i v 16. století, maškary otáčely své kožichy. Z Jihlavy r. 1522 pochází zmínka, že ženy se oblékly do mužských oděvů a ověšely se zrcadly [2].

Žongléři, zpěváci a tanečnice

Profesionální baviči původně nosili prosté, jednoduché šaty, ale od 12. století mají v oblibě oděvy jasných barev, odlišitelné od civilních oděvů. Například měli oděvy z červeného hedvábí a červené pláště se žlutými kápěmi nebo tzv. mi-party (barevné členění oděvu na poloviny). Obličeje a ruce mohli mít namalované, aby zdůraznili radovánky [1].

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

Poděkování

Slova díků patří knihovně University of Illinois, Champaign – Urbana, USA, která umožnila přístup do svých rozsáhlých archivů.

Obrázky

1. Heures d'Étienne Chevalier, enluminées par Jean Fouquet, Musée Condé, Chantilly, © R.-G. Ojeda, RMN / musée Condé, Chantilly, Zdroj: http://expositions.bnf.fr/fouquet/grand/f112.htm

2. Manuskript Terence, Francie, cca 1400, Dramatic performance, Terence des Ducs manuscript, early fifteenth century. Paris, Bibliothèque de l'Arsenal ms. 664, fol. 1v, detail (photo by Bibliothèque Nationale, Paris). Zdroj: http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft1q2nb112&chunk.id=d0e7964&toc.id=d0e7739&brand=ucpress

3. hrad Zvíkov, taneční sál, konec 15. stol, Foto: Hřibová

4. francouzský dvorní šašek, 1411, Bible historiale, with various biblical books and saints lives, Author Guyart des Moulins, British Library, Royal 19 D III, Zdroj: http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=7611&CollID=16&NStart=190403

5. 1500, smějící se šašek, Jacob Cornelisz, Hermitage, zdroj: http://thehermitage.tumblr.com/post/7230580518/jacob-cornelisz-van-oostsanen-possibly-by

6. zábava francouzského dvora, Le Bal des Ardents, 1450 – 1480, Froissart's *Chronicles*. British Library, Harley 4380, fol. 1 r° Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Le_Bal_des_Ardents.jpg

7. "Charivari" – velkolepé zábavy s fantastickými kostýmy, maskami a tancem, Francie, 14. stol, zdroj: http://img-fotki.yandex.ru/get/5902/myg2001.2b0/0_4a719_9e7bba16_orig

8A,B. Troparium ze St. Martial, Limogenes, 11. stol. Paříž, BNF, Paris, manuscrit latin 1118 - fol107v(a), Zdroj: http://histoireparis8.canalblog.com/archives/2006/05/29/1991206.html

9. Akrobaté, stojka na dvou mečích, Anglie, 14. stol, Musicians and acrobat Smithfield Decretals [Decretals of Gregory IX] France?; 1300-1340 [text]. England [London?]; circ Royal 10 E. IV, f.58 (detail), The British Library, London, Great Britain, Zdroj: http://www.lessing-photo.com/dispimg.asp?i=401806+3+&cr=265&cl=1

10. tancující hudebník, Španělsko, 11. stol, Wikipedia, Zdroj: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/57/AlAndalus.jpg

11. šaškovská hůl se škraboškou. Německo nebo Francie, poslední čtvrtina 16.stol, Gemanisches National Museum, Norimberk, foto Hřibová

12. A masquerader as an exotic pikeman, 1517 - 1518, Leonardo da Vinci, The Royal Collection © 2012, Her Majesty Queen Elizabeth II, zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Leonardo_fancydress_costume.JPG

13. A masquerader on horseback, 1517-18, Leonardo da Vinci, The Royal Collection © 2015, Her Majesty Queen Elizabeth II, https://www.royalcollection.org.uk/collection/912574/a-masquerader-on-horseback

14. Masquerader in the guise of a Prisoner, c. 1517 - 1518, Leonardo da Vinci, zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Masquerader_in_the_guise_of_a_Prisoner.jpg

15. Primaticcio, Francesco – Dress design for depict a scene of Diana and Apollo, https://sketchuniverse.files.wordpress.com/2015/04/by-primaticcio-francesco-dress-design-for-depict-a-scene-of-diana-and-apollo.jpg

16. Guiseppe Arcimboldo, Male torchbearer,1590, https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/f6/2b/03/f62b03c20246b9ddd25ead1204202ba2.jpg

17. A masked figure in Venetian costume, pozdní 16.stol, francouzská škola, Christie s, zdroj: http://www.christies.com/lotfinder/drawings-watercolors/french-school-late-16th-century-a-masked-5403583-details.aspx

18. Ballet de la Douairière de Billebahaut, Entry of the Dowager* and her Ladies in Waiting, 1620, Daniel Rabel, album zahrnující 3 balety: Ballet des Fées de la forêt de Saint Germain, Ballet de la Douairière de Billebahaut and Ballet du Chasteau de Bicêtre, zdroj: http://bibliodyssey.blogspot.cz/2012_07_29_archive.html

Literatura

[1] BOUCHER, François a Yvonne DESLANDRES. *20,000 years of fashion: the history of costume and personal adornment*. Expanded ed. New York: H.N. Abrams, 1987, 459 p. ISBN 08-109-1693-2.

[2] WINTER, Zikmund. *Dějiny kroje v zemích českých*. Praha: F. Šimáček, 1893, 670 s.

[3] BARTLETT, Robert. *Medieval panorama*. Los Angeles, CA: J. Paul Getty Museum, 2001, 336 p. ISBN 08-923-6643-5.

[4] HALL, J. Primaticcio And Court Festivals. *Bulletin of the John Rylands Library*. 1976, **58**(2), 353-377.

[5] GURR, Andrew. *The Shakespearean stage, 1574-1642*. 3rd ed. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 1992, xv, 280 s. ISBN 05-214-2240-X.

[6] E.K. CHAMBERS. *The Elizabethan stage*. Reprinted with corr. Oxford: Clarendon Press, 1974. ISBN 01-981-1511-3.

[7] Playing company. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2016-01-18]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Playing_company